

Житний Олександр Олександрович,

доктор юридичних наук, доцент

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

УДК 343.211

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ (ОКРЕМІ ПИТАННЯ)

Розглянуто окремі аспекти реалізації функцій кримінального права України в умовах глобалізації в цілому і правової глобалізації зокрема. Визначене місце національного кримінального права в цих процесах як об'єкта глобалізації та як засобу контролю за її негативними наслідками.

Ключові слова: національне кримінальне право, кримінальне законодавство, охоронна функція, міжнародні відносини, глобалізація.

Як наголошує В. Тацій, окреслюючи основні проблеми сучасного кримінального права України, залишаючись стабільним у своїх принципових положеннях, воно має «ефективніше реагувати на ті зміни, які відбуваються в політичних, соціально-економічних умовах життя суспільства і держави, адекватно відповідати на будь-які нові суспільно небезпечні виклики з боку злочинного середовища» [1, с. 33]. Чимало таких змін продукує феномен глобалізації, який за значущістю й інтенсивністю перебуває на одному з чільних місць серед факторів впливу на розвиток сучасного світу. Глобалізація є складним процесом, обумовленим економічним, технологічним і соціальним прогресом останніх десятиліть [2]. Його генезу визначають демографіко-екологічні фактори (стрімке зростання населення планети та його потреб), розвиток техносфери (створення світового технологічного й інформаційного простору, наднаціональних транспортних й телекомунікаційних мереж), інтеграційні процеси в світовій економіці, геополітична інтеграція, поява численних міждержавних зв'язків і залежностей, інтенсивний соціокультурний взаємообмін [3, с. 7-11]. Наслідки глобалізації проявляються в різних сферах життя держави та суспільства, що перебувають під впливом права, змінюють суспільні відносини, які є предметом кримінально-правової охорони та кримінально-правового регулювання. Тому без врахування чинника глобалі-

зації при організації й реалізації кримінальної політики неможливо гармонійно узгодити національні засоби соціально-правового контролю над злочинністю з міжнародними підходами та стандартами. Серед українських авторів, які приділяли особливу увагу питанням розвитку кримінального права в умовах глобалізації – Ю. Баулін, В. Борисов, С. Лащук, С. Лихова, А. Музика, В. Навроцький, Ю. Пономаренко, В. Попович, А. Савченко, П. Фріс та деякі інші фахівці. Активні наукові пошуки в сфері кримінально-правової глобалістики здійснюють зарубіжні науковці (О. Бойко, Н. Генріх, Ю. Голік, А. Жалінський, О. Кібальник, А. Коробєєв, В. Лунєєва А. Наумов, Т. Родіонова, А. Спірідонов, Ю. Трунцевський).

Суспільство, яке входить в період глобалізації, робить це цілком, і злочинність не може бути ізольована від цього трансмісійного процесу: в її якісно нових проявах вона є тіньовою, негативною стороною глобалізації [4, с. 16]. У процесі глобалізації злочинність стала більш мобільною, правопорушники майстерно використовують відкритість кордонів, пробіли у законодавстві, нерівномірність у правовому регулюванні й правовій охороні у законодавстві різних країн, розвиваються транснаціональні форми злочинної діяльності, з'являються нові злочинні практики (внутрішній і міжнародний тероризм, незаконний обіг наркотичних засобів, зброї, військової техніки, радіоактивних речовин і матеріалів, органів та тканин людини для трансплантації, фальшивомонетництво, відмивання незаконно отриманих коштів та майна, работоргівля, комп'ютерне шахрайство, злочини, пов'язані із творами мистецтва та культурної спадщини, крадіжки інтелектуальної власності, контрабанда автомобілів, міжнародна корупція, злочинність в сфері дорожнього руху тощо) [4, с. 16; 5, с. 271; 6, с. 7]. Усвідомлення цих обставин вимагає вжиття заходів, спрямованих на захист кримінально-правовими засобами суспільних відносин від нових форм суспільно небезпечних посягань, у зв'язку із чим оцінка спроможності національного кримінального права забезпечувати охорону соціальних цінностей й регулювання суспільних відносин в умовах глобалізації стає актуальною проблемою.

Враховуючи загальні тенденції глобалізації, притаманні їй позитивні й негативні наслідки, серед положень кримінального права України можна виокремити групи кримінально-правових норм, які, реалізуючи функції галузі, здатні забезпечувати нормальний порядок позитивних процесів глобалізації

та норм, що забезпечують об'єкти кримінально-правової охорони від негативних наслідків глобалізації. Зокрема, до положень, що забезпечують нормальний порядок розвитку позитивних процесів глобалізації можна віднести:

а) норми, які забезпечують порядок геополітичної інтеграції суб'єктів міжнародних відносин і цілісність держави як суб'єкта інтеграційних процесів. Це приписи про кримінальну відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК), про посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК). Оскільки головним суб'єктом процесів глобалізації є держава, важливим є збереження її стабільності й цілісності (територіальної й політичної). Особливу актуальність це питання набуває з урахуванням однієї з небезпек, яку несуть глобалізаційні процеси у геополітичному вимірі та про яку одностайно говорять всі дослідники, – втрати національного суверенітету;

б) норми, що забезпечують правомірний розподіл майнових і фінансових активів між суб'єктами інтеграційних процесів в економічній сфері, порядок переміщення товарів, послуг і фінансових ресурсів у процесі економічної глобалізації. До них належать положення про кримінальну відповідальність за контрабанду (ст. 201 КК), легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК), умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209-1 КК), незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (ст. 231 КК), незаконне використання інсайдерської інформації (ст. 232-1 КК), порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК). Водночас, невирішеним у кримінальному законодавстві залишається питання встановлення кримінальної відповідальності за рейдерство, яке визнається одним із негативних феноменів сучасної економіки та еволюціонує саме в умовах глобалізації фінансових ринків [7, с. 85];

в) норми, що забезпечують порядок транскордонного переміщення населення в процесі глобалізації. Атрибутом глобалізації є міграція – територіальні переміщення населення, які супроводжуються зміною місця проживання. У законодавстві України про кримінальну відповідальність передбачено деякі

засоби впливу на цей процес (встановлено відповідальність за незаконне переправлення осіб через державний кордон України ст. 332 КК). Об'єктом кримінально-правової охорони обрано лише відносини в сфері зовнішньої міграції. Водночас, нагадаємо, що до 2004 р. в кримінальному законі існувала й підстава кримінальної відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України (її містила ст. 331 КК, яку було виключено на підставі Закону України № 1723-IV від 18.05.2004 р.);

г) інститут, який забезпечує порядок раціонального використання природних ресурсів, захист екології України від деструктивної промислової і сільськогосподарської діяльності транснаціональних корпорацій в ході глобалізації. До нього входять положення розділу VIII Особливої частини КК «Злочини проти довкілля»;

д) положення, що забезпечують порядок вирішення політичних конфліктів між суб'єктами глобалізації, який відповідає нормам і принципам міжнародного права. Такими є норми про пропаганду війни (ст. 436 КК), планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК), порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК);

е) положення, які забезпечують збереження культурного, етнічного, конфесійного різноманіття та толерантності як однієї із соціокультурних засад глобалізації (кримінально-правові норми про боротьбу зі злочинними проявами нетерпимості за ознакою раси, національності чи релігії – ст. 161 КК, положення які посилюють суворість кримінальної відповідальності за посягання, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості);

є) положення, які забезпечують кримінально-правовий захист від агресивних, насильницьких форм антиглобалістичної діяльності. Сюди слід віднести «антитерористичний» блок кримінально-правових приписів, а також положення про відповідальність за напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 261 КК), погроза вчинити викрадання або використати радіоактивні матеріали (ст. 266 КК), блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства (ст. 279 КК), групове порушення громадського порядку (ст. 293 КК), масові заворушення (ст. 294 КК), заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст. 295 КК);

ж) положення, що забезпечують порядок залучення трудових ресурсів і законність використання (експлуатації) праці людини. Це норми про кримінальну відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини (ст. 149 КК), експлуатацію дітей (ст. 150 КК), порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК);

з) положення, що забезпечують захист глобального інформаційного простору, засобів його створення й підтримання (розділ XVI Особливої частини КК «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку»);

и) положення, які забезпечують законний порядок ухвалення юридично значущих рішень особами, що можуть брати участь в управлінні глобалізаційними процесами від імені держав, транснаціональних корпорацій, міжнародних організацій (розділ XVII Особливої частини КК «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг»);

і) положення, які забезпечують соціальний контроль за розробкою і впровадженням новітніх технологій в різних галузях науки й техніки. Сьогодні до них можна віднести норми про кримінальну відповідальність за порушення в сфері розробки і впровадження біомедичних технологій – порушення прав пацієнта (ст. 141 КК), незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142 КК), порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143 КК), порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів (ст. 321-2 КК). Водночас, український законодавець поки що забезпечив правовий захист відносин лише в сфері трансплантації органів і тканин людини, та залишає поза увагою протидію суспільно небезпечним формам використання таких біомедичних технологій, які вже відомі у світі та відзначені у міжнародному праві та в іноземному кримінальному законодавстві як потенційно небезпечні (недозволені генетичні маніпуляції, клонування людини). «Відсутність необхідної нормативної бази негативно відбивається на стані захищеності важливих суспільних відносин, допускає вільне вчинення у сфері медицини діянь, які створюють суттєві загрози для таких найважливіших цінностей, як здоров'я та життя людини, її тілесна недоторканність, честь і гідність особи», – зазначає Г. Чеботарьова [8, с. 87]. Тому

слід підтримати вітчизняних і зарубіжних дослідників, які обґрунтовують доцільність криміналізації таких діянь, як умисна зміна генотипу людини з метою, не пов'язаною із лікуванням; терапевтичне й репродуктивне клонування людини; інші маніпуляції з генами людини, які призводять до втрати нею генетичної індивідуальності; незаконні генетичні маніпуляції на молекулярному, клітинному рівні з використанням модифікованих РНК та ДНК для створення генно-модифікованих організмів.

Процеси глобалізації можуть зумовлювати й відмову від кримінальної відповідальності за деякі види людської поведінки (впливати на декриміналізацію окремих деліктів). Так, саме в умовах глобалізації соціокультурної сфери внаслідок розвитку й закріплення в праві ліберально-лібертатної концепції (згідно якої громадська влада поширюється лише на ті дії особи, які зачіпають інших людей, але дії, які стосуються виключно самої особи, перебувають в її власній владі), відбулося скасування в багатьох європейських країнах кримінальної відповідальності за невіддале самогубство, гомосексуалізм, проституцію [9]. Декриміналізація гомосексуалізму (добровільного мужолозтва) була скасована в Україні у 1991 р. Аналогічні зміни відбулися в цей час і в кримінальному законодавстві багатьох інших колишніх радянських республік. Проституцію в Україні було декриміналізовано у 2006 році. Для глобалізації характерна й лібералізація фінансових операцій. Тому здійснену в 2011 р. декриміналізація ухилення від повернення виручки в іноземній валюті (злочин передбачався ст. 207 КК) та незаконного відкриття або використання за межами України валютних рахунків (ст. 208 КК) можна пов'язати із впливом глобалізації на вітчизняний фінансовий ринок.

Ознакою впливу процесів глобалізації на вітчизняне кримінальне право виражається також в поглибленні правової глобалізації. В цих умовах помітні зміни відбуваються у відносинах між державами, підвищився ступінь сприйняття правовим конкретних країн положень, визначених принципами та нормами міжнародного права, на їх основі відбувається зближення правових систем різних країн і регіонів. Одна з основних тенденцій правової глобалізації – це взаємодія національного права із регіональними й світовою системами права (рецепція галузей та інститутів права, сприйняття світових пріоритетів правового регулювання) [10, с. 4]. Особливе значення це має для розвитку кримінального права України, оскільки в цій галузі

поки що не відпала потреба вдосконалення й оновлення згідно з духом, принципами й нормами міжнародного права. Водночас, процеси уніфікації, які характеризують правову глобалізацію, можуть бути небезпечними для кримінального права держави, якщо перетворюються на спонтанний процес. Обґрунтовано вказуючи на це, С. Лихова наводить низку доказів, які засвідчують, що вітчизняний законодавець, бажаючи будь-що пристосувати кримінальне право України до міжнародних і, зокрема, загальноєвропейських стандартів, припускається багатьох принципових помилок, нехтує доктринальними принципами криміналізації й декриміналізації, що призводить до нестабільності в зазначеній галузі, призводить до невідповідностей між її традиційними засадами й міжнародними зобов'язаннями в кримінально-правовій сфері [11, с. 46–47]. Тому амбівалентність змісту та результатів глобалізації в правовій сфері вимагає, з одного боку, продовження процесу гармонізації кримінального права України щодо міжнародних стандартів правової охорони найбільш важливих соціальних цінностей, а з іншого – загострює важливість проблеми збереження національної специфіки цієї галузі, уникнення хаотичних процесів перебудови вітчизняного кримінального законодавства.

Викладене дозволяє побачити, що враховуючи зміст тенденцій глобалізації, притаманні їй позитивні й негативні наслідки, вітчизняне кримінальне право може розглядатись і як об'єкт глобалізації, і як елемент механізму національного контролю за деякими її процесами. Зокрема, в ньому можна виділити низку положень, що мають використовуватись для забезпечення правопорядку в різних сферах суспільно-політичного життя при розгортанні процесів глобалізації. Підводячи підсумки зазначимо, що кримінальне право держави, зважаючи на його історично зумовлені функції забезпечувати охорону й регулювання найбільш важливих суспільних відносин в державі, не повинне й не може залишатись осторонь процесів глобалізації, а має в межах його можливостей використовуватись в комплексі заходів контролю над ними та мінімізації їх негативних впливів. При цьому новітні глобальні загрози (у т.ч. й виявлені на рівні міжнародного спілкування), які з'являються в ході всесвітньої економічної, політичної й культурної інтеграції й глобалізації, слід оперативно екстраполювати на сфери забезпечення національних інтересів, прав та свобод громадян України, що дозволить організувати їх вчасний захист національним кримінальним правом. Юридична наука в таких умовах пови-

нна слідкувати за процесами глобалізації й прогнозувати вплив їх результатів на сфери суспільних відносин, що є об'єктом кримінально-правової охорони.

Список використаних джерел:

1. Тацій В. Я. Проблеми застосування кримінального законодавства України та шляхи його вдосконалення / В. Я. Тацій // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн : матеріали міжнар. наук. – практ. конф. (м. Харків, 13–14 жовтня 2011 р.) / ред. колегія : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2011. – С. 29–34.
2. Лубська В. В. До питання взаємозв'язку понять «глобалізація» та «вестернізація» / В. В. Лубська // Проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць. – К. : КиМУ, 2012. – Вип. 5. – С. 193–207.
3. Яковец Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю. В. Яковец – М. : ЗАО «Изд-во «Экономика», 2003. – 441 с.
4. Голик Ю. В. Преступность – планетарная проблема (К итогам XI Конгресса ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию) / Ю. В. Голик, А. И. Коробеев. – СПб. : «Юридический центр Пресс», 2006. – 215 с.
5. Баулин Ю. В. Глобализация, угрозы «новой преступности» и возможности уголовного права / Ю. В. Баулин // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке : сборник материалов третьей Международной научно-практической конференции. – М. : МГЮА, 2006. – С. 271–273.
6. Глобализация и девиантность / науч. ред. Я. Гилинский. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – 393 с.
7. Федоров А. Ю. Рейдерство: общественная опасность, проблемы противодействия / А. Ю. Федоров // Противодействие современной преступности: оценка эффективности уголовной политики и качества уголовного закона : сборник научных трудов ; под ред. д.ю.н., проф. Н. А. Лопашенко. – Саратов : Сателлит, 2010. – С. 72–85.
8. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правова охорона правопорядку в сфері медичної діяльності : монографія / Г. В. Чеботарьова. – К. : КНТ, 2011. – 616 с.
9. Аюпов В. Ш. Право и мораль в условиях глобализации : автореф. дис ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В. Ш. Аюпов. – М., 2009. – 20 с.
10. Васечко Л. О. Національне право в умовах глобалізації (загальнотеоретичний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Л. О. Васечко. – Луганськ, 2011. – 20 с.
11. Лихова С. Я. Глобалізація та кримінальне законодавство (позитивні результати та негативні наслідки) / С. Я. Лихова // Тео-

ретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні : матеріали наукової конференції (м. Харків, 15 травня 2009 р.). – Х. : Право, 2009. – С.45–48.

Рассмотрены некоторые аспекты реализации функций уголовного права Украины в условиях глобализации в целом и правовой глобализации в том числе. Определено место национального уголовного права в этих процессах как объекта глобализации и как средства социального контроля за ее негативными последствиями.

Ключевые слова: *национальное уголовное право, уголовное законодательство, охранительная функция, международные договоры, глобализация.*

Some aspects of implementing the functions of criminal law of Ukraine in the context of globalization in general and legal globalization including. The place of national criminal law in these processes of globalization as an object and as a means of social control over its negative effects.

Key words: *national criminal law, criminal law, security function, international treaties, globalization.*

Стаття надійшла до редакції 03.03.2014
